

Llys a Llan

Colofn sy'n crwydro ar hyd
meysydd llên, crefydd a hanes
yng Nghaerdydd a'r Fro

Yr Athro E. Wyn James

Siemсын Twrbil a Thribannau Caerdydd – rhan 2

Er bod beirdd ar hyd a lled Cymru wedi canu ar fesur syml a swynol y triban dros y canrifoedd, roedd y ffurf wedi ei chofleidio mor gynnes gan feirdd gwlad Morgannwg erbyn y 18fed ganrif a'r 19eg ganrif nes ei galw'n aml yn 'driban Morgannwg'.

Un o nodweddion tribannau Morgannwg yw eu bod yn hoff iawn o enwi pobl a lleoedd, ac yn rhan gyntaf yr erthygl hon (yn rhifyn Hydref 2023), trafodwyd y tribannau hynny sy'n enwi Caerdydd. Soniwyd hefyd am nifer o dribannau sy'n enwi mannau sydd bellach yn rhan o'r ddinas; ac wrth wneud hynny, tynnwyd yn arbennig ar y casgliad helaeth, *Tribannau Morgannwg*, a gyhoeddwyd gan Tegwyn Jones yn 1976.

Nid yw'n annisgwyl, efallai, mai'r faestref sy'n cael ei henwi amlaf yn y tribannau yw Llandaf, ac wedi crybwyll sawl enghraifft o dribannau sy'n ei henwi, terfynwyd rhan gyntaf yr erthygl hon trwy ddyfynnu triban sy'n enwi Llandaf ymhlith nifer o fannau eraill yn yr hyn sydd bellach yn orllewin dinas Caerdydd:

Mae merched glân yn Nhyllgo'd,
Ac yn Llandaf rhai hynod,
Ac yn y Caera aml rai,
Ond yn Nhrelái'r cleciod.

Er mai awduraeth anhysbys sydd i'r rhan fwyaf o dribannau Morgannwg, gwyddom pwy yw awdur y triban uchod sydd mor llawdrwm ar ferched Trelái. Ei enw yw Siemсын (neu Siâms) Twrbil, neu 'James Turberville' a rhoi iddo ei enw 'swyddogol'. Mae'r cyfenw 'Turberville' yn dangos ei fod yn disgyn o un o'r teuluoedd o fewnfudwyr i Fro Morgannwg, a barodd drai yno ar y Gymraeg i ddechrau. Ond maes o law, gwelwyd nifer o aelodau'r teuluoedd hynny – pobl â chyfenwau fel Stradling a Bassett – yn ymroi i'r bywyd diwylliannol Cymraeg; a dyna sy'n wir am Siemсын Twrbil.

Gwehydd oedd Siemсын wrth ei grefft, a bu'n byw mewn sawl man ym Morgannwg. Mae T. C. Evans ('Cadrawd'; 1846–1918), er enghraifft, yn dweud yn ei gyfrol, *History of Llangynwyd Parish* (1887), iddo fyw yn y plwyf hwnnw am lawer blwyddyn; ac mae'n bosibl mai Siemсын yw awdur (neu wrthrych) y faled 'Ffarwél i Langyfelach Ion'. Ond un o ardal 'Parc Victoria' yng Nghaerdydd ydoedd yn wreiddiol.

Crëwyd 'Parc Victoria' yn yr 1890au ar ran o dir comin a elwid 'y Cimdda', ac yng nghyffiniau'r tir comin hwnnw y ganed Siemсын yn 1777 – 'blwyddyn y tair caib', fel y'i gelwir, oherwydd siâp y rhifau 7 – yn fab i James Turberville arall (a aned yn 1752), a'i wraig, Elizabeth Robert; ac yno y magwyd ef, meddai tribannwr arall, sef Twm Llewelyn, Llantrisant:

Siemсын Twrbil smala
A godwyd ar y Cimdda;
Rwyd wedi dysgu iaith dy fam,
A honno gan y gwydda.

Gyda llaw, roedd tad Siemсын – 'Iaco Twrbil' fel y'i gelwid – yntau'n barddoni. Roedd yn un o'r nythaid o feirdd, a lolo Morgannwg yn eu plith, a fyddai'n cwrdd yn nhafarn y *Globe* ('yr hen Gronnell') gyferbyn â Chastell Caerdydd, lle mae *Elevens Bar & Grill* Gareth Bale erbyn hyn. Ac am fod yr un enw gan y ddau, a'r ddau yn feirdd, gwelwn gryn gymysgu rhwng y tad a'r mab ar adegau.

Ond i ddychwelyd at gleciod Trelai! Yn *Cardiff Records*, cyfrol 5 (1905), mae J. Hobson Matthews ('Mab Cernyw'; 1858–1914) yn adrodd y stori hon:

One day, when he [Siemсын] was ploughing on Ely Farm, in the field adjoining the Cowbridge Road, a group of girls were gossiping at the well, which then existed hard by. One of them threw a clod of earth at Turberville, who broke out into this *triban*:—

Mae merched glân yn Dwllgod,
Ag yn Llandaf rhai hynod,
Ag yn y Caerau aml rhai,
Ond yn Drelai cleciod.

Sylwer ar y ffurfiau llafar 'yn Dwllgod' ac 'yn Drelai'.

Dywed J. H. Matthews fod Siemсын yn 'great composer of *tribannau*, often improptu', ac yn *Cardiff Records*, mae'n dyfynnu pum triban arall a briodolir iddo, gan gynnwys dau sy'n enwi mannau sydd bellach yn rhan o ddinas Caerdydd.

Mae un o'r rhain yn sôn am y Groes-wen sydd erbyn hyn yn rhan o Radur:

Mae'n bwrw glaw dinatur,
Mae'n glychu dyn yn fudr;
Thro'i ddim 'y mhen yn ôl
Oddyma i Groeswen Radyr.

Mae'n gyffredin iawn gweld amrywiadau geiriol yn achos penillion sy'n cael eu trosglwyddo ar lafar, a dyna a welwn o gymharu fersiwn J. H. Matthews ar y triban hwn â'r un sydd yng nghasgliad Tegwyn Jones, a godwyd ganddo o un o lawysgrifau lolo Morgannwg:

Mae'n bwrw glaw dinatur,
Mae'n gwlychu yn ddidostur,
Drwy gennad Duw ni throf fy mhen
Nes bwy 'Ngroes-wen yr Radur.

Dyma'r triban arall fel y'i ceir yn *Cardiff Records*:

Y tri lle oera yn Gymru,
Yw mynydd bach y Rhydre,
Trwyn y Garth a Chefn On,
Lle buai bron â sythu.

A dyma'r ffurf sydd arno yng nghasgliad Tegwyn Jones, fersiwn a gododd o gasgliad o lèn gwerin Morgannwg a enillodd wobr i Gadrawd yn Eisteddfod Genedlaethol Aberdâr yn 1885:

Y tri lle oera 'Nghymru
Yw mynydd bach y Rhydri,
Twyn-y-garth a Chefan-onn
Lle buo i bron â sythu.

Lluniodd y tribannwr diwyd o Aberdâr, Jenkin Howell (1836–1902), ddau driban i Ffair Llandaf, ac os byw ac iach, dychwelwn at y rheini ac at y ffair ddrwg-enwog honno rywdro arall.

Ôl-nodyn

Mae Dr Dylan Foster Evans yn trafod 'y Cimdda' yn ei flog, 'Diferion o'r Pwll Coch', a braf iawn fyddai gweld mabwysiadu ei awgrym a galw 'Parc Victoria' yn 'Barc y Cimdda': <https://diferion.wordpress.com/2014/11/09/parc-y-cimdda>